

ŠEVER CRNE GORE - GEOGRAFSKI I(LI) POLITIČKI POJAM

Ilija Despotović

After mentioning the forthcoming hundredth anniversary of uniting of the northern regions which were a part of the Ottoman Empire with Montenegro, the author states that there was no consistent policy of homogenization of the Montenegrin state. Pointing to the manifestations which had a political expression in the recent period, the author mentions Pljevlja as an example and a metaphor for the North of Montenegro and tendencies dangerous for the integrity of Montenegro that occurred there. The author draws attention to numerous examples of political negligence and supports the integral state policy of the integration of the North of Montenegro.

Crna Gora će 2012. i 2013. godine zaokružiti jednovjekovni period teritorijalne cjelovitosti države u sadašnjim granicama. Doduše, tada je imala i veću teritoriju, jer je nakon postosmanlijske ere Balkana dobila (osvojila) i Metohiju. Crnogorska vojska je, u pohodu na Sandžak i Metohiju, 1912. godine, u jednom dahu, u jednom mjesecu, u oktobru, osvojila osam gradova i većih mjesta u tom evropskom dijelu tadašnje Turske. Prvo je oslobođen Mojkovac, a zatim Bijelo Polje, Berane, Plav, Gusinje, Rožaje, Pljevlja i Peć. Početkom novembra te godine, Crnogorci su, istovremeno sa srpskom vojskom, ušli i u Đakovicu. Osvojen je i Skadar, ali je, odlukom velikih sila, ustupljen novostvorenoj državi Albaniji. U novembru 1913. kralj

Nikola je objavio Proklamaciju o aneksiji, kojom su novooslobođeni krajevi i formalno postali sastavni dio države Crne Gore. Stanovnici tih krajeva, dotadašnji podanici Turske, postali su državljani Crne Gore. Oslobođenjem pomenutih gradova, u Balkanskim ratovima, Crna Gora je gotovo udvostručila svoju državnu teritoriju.

Jubilej teritorijalnog integriteta Crne Gore, razumije se, trebalo bi da bude obilježen na najvišem državnom nivou. Bilo bi najcjelishodnije ako bi, i kada bi, stogodišnjica poslužila ne za prosuđivanje događaja iz prošlosti, pogotovu ne za bilo kakvu slavljeničku evokaciju i euforiju oslobođilaca, nego za promišljenije sagledavanje đe je danas Crna Gora, koliko je ona napredovala u državotvornom smislu, kakve su njene državne institucije. Naročito, valjalo bi sve to analizirati posebno iz ugla „novooslobođenih“ krajeva.

Nedovoljna homogenizacija

Jedna od osnovnih ocjena, kako se čini, kojom Crna Gora dočekuje svoj tako važan jubilej, tiče se čvrstine njene državotvorne strukture. Tu nije riječ o onome što političari često označavaju kao državnu stabilnost. Uglavnom, to ne bi trebalo da se dovodi u pitanje. Ne bar sada pošto je Crna Gora, na referendumu, ponovo postala nezavisna država. No, bez obzira na tu suštinski opredjeljujuću okolnost, nije naodmet postaviti pitanje - koliko je Crna Gora u unutrašnjim relacijama integrisana kao država, ili kao zajednica? Pitanje bi moglo da glasi i ovako - da li je Crna Gora dovoljno homogenizovana kao država? Čini se da nije - ni ekonomski, ni politički, ni kulturno, duhovno, ni nacionalno, kad je riječ o najbrojnijoj, najvećoj, crnogorskoj naciji.

Ovđe ćemo, naravno, iznositi više pretpostavke (ili postavke), nego ocjene, jer bi drugačije bilo isuviše pretenciozno i nemoguće, bez širih, stručnih, sagledavanja svih okolnosti koje

bi mogle potvrditi izrečenu (prêt)postavku.

Ali kao argument „za prvu ruku“ podšetimo da smo, koliko prije dvije decenije, u Crnoj Gori na djelu videli političke ideje, pa i programe, njene regionalizacije, čak i prijetnje da će se neki njeni djelovi maltene izdvojiti iz državne teritorije. O tome će kasnije biti više riječi. Drugo, pomenuli smo crnogorski narod, crnogorsku naciju. Ni ona sama nije jednoznačna kategorija. Čak i u njoj imamo elemente političke raznolikosti. Zar na to ne upućuje odnos prema crnogorskom jeziku, ili Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi? Dakle, ni crnogorska nacija nije homogenizovana u „optimalnoj“ mjeri, u mjeri koja važi za gotovo sve druge nacije koje imaju jedan korpus nacionalnih pitanja oko kojih nema unutar nacionalnog sporenja. Nažalost, to za nas ne važi.

Kod toliko neobičnosti, specifikuma, pa i apsurdna, svake vrste, od onih u prirodi do onih u društvu, u politici, Crna Gora, iako prostor od svega oko 14000 kvadratnih kilometara, ni danas nije pošteđena unutrašnjih političkih podjela koje izlaze iz okvira poželjnog demokratskog pluralizma.

Tendencija dioba, podjela na pitanju državnog statusa, ali i u pogledima na „značaj“ i „položaj“ unutrašnjih regiona u Crnoj Gori, traje, takoreći, u čitavom vijeku njenog postojećeg državnog teritorijalnog integriteta, sve do danas. A uvijek je dobijala na intenzitetu, radikalizovana je u prelomnim periodima kad je državno preuređivan širi prostor. U tom pogledu su karakteristična dva istorijska momenta - 1918. godina i posljednja decenija 20. vijeka. Pomenuta tendencija, naravno, u blažim varijantama, na izvjestan način, traje sve do danas. Opstaje, čak, i nakon referenduma, u vidu restlova starih političkih programa, sa potencijalnom mogućnošću da se te političke „krpice“ jednog dana, u nekoj drugoj prilici, ponovo „prišiju“ i sastave u novi pokušaj otvorenog osporavanja Crne Gore kao države.

Glavna „podjela“ Crne Gore je na „šever“ i „jug“. Postoje, dođuše, i „centralni predjeli“, iako je taj pojam više u klimatskom

smislu. I prva dva su, takođe, pojmovi geografsko-klimatskog značenja, ali to je ovde irelevantno. Crnogorski „šever“ i „jug“ ne bi bili zanimljivi kad ne bi u sebi nosili sadržinu političkih odrednica. Ševernjačko-južnjačke razlike unutar Crne Gore, svakako, odstupaju od te relacije u većem dijelu svijeta i po tome što je naš „šever“ ekonomski, ali i u drugim aspektima, nerazvijeniji od „juga“, mada i to ima svoje istorijsko objašnjenje.

Dakle, važno je da li su, i koliko su, crnogorski „šever“ i „jug“ politički diferentni regioni? Moglo bi da slijedi i pitanje da li to, ako je tako, može da utiče na državnu stabilnost Crne Gore? Stručnjaci, ali i političari, ne bi trebalo da se po svaku cijenu klone tih pitanja, naravno, ni da ih radikalizuju više nego što zaslužuju. Neophodno je naći pravu mjeru za analizu te relacije.

Više Crnih Gora i oblika crnogorstva

Korisno je, u ovom kontekstu, podsetiti na činjenicu da je kroz istoriju postojalo „više“ Crnih Gora. Imali smo „podlovcensku“ Crnu Goru, „cetinjsku“, „doberlinsku“, „berlinsku“, „postotomansku“ Crnu Goru. Bilo je perioda kad je Crna Gora bila, na ovaj ili onaj način, „srpska“. U dužem razdoblju bila je „jugoslovenska“, u nekoliko državnih aranžmana. Sve dok nijesmo ponovo dobili nezavisnu Crnu Goru, državu „svoju na svome“. Elementi pojmovno-političke sadržine nekih od tih sintagmi žive i u našem vremenu. Ili, tačnije, ideje većine njih mogu se prepoznati, manje ili više jasno, u programima, pa i u praksi, pojedinih političkih partija. Recimo, „srpska“ Crna Gora, suštinski, noseći je programski stav bar nekoliko političkih partija, a „jugoslovesku“ Crnu Goru, „jugoslovensku“ u smislu miloševićevske bivše srbijansko-crnogorske države i državne zajednice, baštini bar jedna parlamentarna partija koja to pokazuje više bliskošću s određenom heraldikom i ikonografijom nego sopstvenom političkom retorikom i praksom.

Štaviše, ponekad, u prvim godinama nakon osnivanja, izgledalo je da je i sam Liberalni savez, prva suverenistička stranka, previše insistirao na „cetinjstvu“ u svom programu, kao da se zadovoljavao svojim političkim uticajem do Tare. Naravno, tada je bilo gotovo nemoguće, zbog odnosa crnogorske vlasti i javnog mnjenja u Crnoj Gori, da liberali pređu Taru, iako su imali svoju organizaciju i u nekim ševernim mjestima. Ipak, možda je i njihovo „cetinjstvo“ udaljavalo potencijalne pristalice na ševeru Crne Gore od njihovog političkog programa.

Neke novije koncepcije Crne Gore, „srpska“, pa i „jugoslovenska“ su, zapravo, više ili manje, negacija same crnogorske države. Čak je, moglo bi se reći, i u komunističko-socijalističkoj, „velikoj“, Jugoslaviji, Crna Gora možda bila „najjugoslovenskija“, najviše obezdržavljena, najmanje suverena u SFRJ. Da, bila je najmanje razvijena, s teškim nasljeđem, ali Crna Gora je Jugoslaviji bila odana više nego ijedna njena druga bivša republika. Drugi su u Jugoslaviji, posebno Slovenija, Hrvatska i Srbija, imali neku rezervu prema Jugoslaviji. Slovenija je, najvjerojatnije, Jugoslaviju doživljavala kao „prolaznu stanicu“ do samostalne države, Hrvatska je „trpjela“ ako nije ugrožavala njene nacionalne interese, a Srbija je Jugoslaviju prihvatila ako je ona u njoj imala primat. Bili smo svjedoci pokušaja Srbije 90-ih godina prošlog vijeka da stvori srpsku Jugoslaviju, ili, pod tim imenom, veliku Srbiju. Čak su i makedonski komunisti, u vrijeme SFRJ, ostvarili jedan tipičan nacionalni cilj - podržali su osamostaljenje Makedonske pravoslavne crkve. Pa i Bosna i Hercegovina, iako po jugoslovenstvu, takođe, vrlo dosljedna, imala je, čini se, neku vrstu sopstvene razvojne strategije, posebno u ekonomsko-razvojnem smislu.

Crnogorski komunisti su sve pojugoslovenili - ekonomiju, obrazovanje, kulturu, medije... Dugo je ovđe vladalo shvatanje - šta će nam fakulteti, šta akademija, šta televizija - kad sve imamo u Beogradu. To crnogorsko jugoslovenstvo nekad je bilo,

zapravo, srpski obojeno. Crnogorskim komunistima, mada najzaslužnijim za poslijeratnu obnovu državnosti Crne Gore, na primjer, nije ni palo na pamet da se ponište, recimo, odluke takozvane Podgoričke skupštine iz 1918. godine, a o obnovi autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve nijesu smjeli ni sanjati.

Takođe, u vidu opšteg zapažanja, da podšetimo i na različite „varijante“ crnogorstva, koje su, kao i razne Crne Gore, prisutne i danas - „staro“, „pravo“, „sto posto“ crnogorstvo, „srpsko“, „jugoslovensko“, „novokomponovano“... Imamo i crnogorstvo, dakle, ne malo državljana Crne Gore tako se izjašnjavaju, koje u tome ne prihvata nacionalni sadržaj, nego to „opredjeljenje“ veže za teritorijlnu pripadnost Crnoj Gori.

Na ove okolnosti, prema tome, može se osloniti ocjena o nedovoljnoj homogenizovanosti Crne Gore, a u tom kontekstu mogu se naći elementi i nestabilnosti države. Čak ni sami „regioni“ nijesu u državotvornom smislu ujednačeno homogenizovani. Ni u prošlosti, ni danas. Na primjer, „crnogorska brda“ Bjelopavlići, Piperi i Kuči, nijesu imala isti odnos prema Crnoj Gori, čak ni onda kada su ušla u sastav crnogorske države. Mogli bismo i danas naći refleksije istorijskih relacija u tom smislu. Ili, uzmimo Vasojeviće, područje Pljevalja i Bijelog Polja, dakle, na „ševeru“ Crne Gore. Ako je suditi po rezultatima parlamentarnih i drugih izbora, ti krajevi ni danas nijesu u istom „srodstvu“ sa Crnom Gorom.

Ukazivanje na etape u procesu izgradnje i širenja državotvorne ideje Crne Gore, na političko-nacionalne krugove u tom procesu, na periodizaciju u homogenizaciji crnogorske nacionalne svijesti, kao i na „forme“ crnogorstva, ima smisao samo da pomogne u razumijevanju artikulacije ideja iz tog konteksta i u našem vremenu. Ne da bi se podsticala bilo kakva politička regionalizacija. Naprotiv, da bi se adekvatnom politikom države, u svim oblastima, obeshrabrila politizacija regionalnih specifičnosti, a posebno njihovo „podržavljenje“ u programima nekih političkih stranaka.

Relacija šever -jug

A sada da skrenemo pažnju na glavnu „liniju“ unutarcrnogorske regionalizacije, na relaciju „šever“-„jug“. Ti pojmovi se frekventnije u političkom žargonu upotrebljavaju posljednjih godina, u političkim raspravama o razvojno-ekonomskoj nejednačenosti Crne Gore. Ipak, „šever“ je od 1990-ih godina bio i neka vrsta političkog pokliča, faktora kojim su određene političke partije pokušavale da se pozicioniraju na političko-pluralističkoj sceni Crne Gore. I od današnjih partija, neke, ili pak njihovi istaknuti predstavnici, nerijetko pominju „šever“ sa političkom konotacijom.

Prijetnjom „ševerom“ kao „remetilačkim faktorom“ u Crnoj Gori, koristila se, na primjer, u jednom momentu Narodna stranka, odnosno, njen ogranak u Bijelom Polju. Kada se ta partija okrenula saradnji s Liberalnim savezom i formiranju opozicione koalicije Narodna sloga, njen lokalni šef u Bijelom Polju dr Radonja Zeković usprotivio se lideru stranke Novaku Kilibardi, upravo pozivanjem na „šever Crne Gore“. Zeković se uplašio zbog zbližavanja jedne srpske i jedne crnogorske partije. Kilibardi je zamjerio da se nedovoljno zalaže za državno zajedništvo Crne Gore sa Srbijom, odnosno, da se, saradnjom sa Liberalnim savezom, priklanja suverenoj Crnoj Gori. I drugi bivši „narodnjak“, dr Božidar Bojović je svoj politički profil gradio na idejama iz konteksta „ševera“ i „srpske“ Crne Gore.

Tih godina se, štaviše, „ševerom“ mahalo i na političkim sastancima visokog ranga u Crnoj Gori. I još neke partije su imale disidentske slučajeve u svojim redovima upravo na pitanju odnosa prema državi Crnoj Gori. Čak su i neki opozicioni političari muslimani zaigrali na kartu „ševera“, a u tom smislu je najkarakterističniji primjer dr Smaja Šabotića. Pojedini muslimanski politički predstavnici i danas pokušavaju da se politički

održe na ideji o „zapostavljenom ševeru“, Rifat Vesković, na primjer. Ipak, neki pljevaljski opozicioni aktivisti su najdosljedniji u političkom promovisanju „ševernog faktora“ u Crnoj Gori. Poslanik Nove srpske demokratije Novica Stanić, zanimljivo i on je ljekar, povremeno, u samom parlamentu, otvoreno iznosi ocjene koje su u duhu konfrontacije „ševera“ Crne Gore s državom. On se može smatrati i koautorom ideje o „redefiniciji“ odnosa Pljevalja s Crnom Gorom. Bilo je to, u predreferendumskom periodu, ništa drugo nego zalaganje, u oblandi, za izdvajanje Pljevalja iz državnog korpusa Crne Gore, o čemu će kasnije biti više govora. Lokalni funkcioner Stranke srpskih radikala, u Pljevljima, izvjesni Milun Terzić, uoči lokalnih izbora u maju 2010. godine, u predizbornoj kampanji poručuje biračima da treba da se Pljevlja oslobode „kolonijalnog jarma“. Naravno, aludirao je na Crnu Goru. Iako su stranka i njen predstavnik marginalni, činjenica je da se i dan-danas, poslije referendumu, mogu čuti takve poruke. Da li su one samo politička „došetka“ nekog anonimnog aspiranta na odborničko mjesto, ili je to oslonjeno na ono što živi u narodu?

Ne treba zaboraviti da su poslije 1990. godine, naročito u vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, ali i kasnije, isticane ideje o „saoizaciji“ nekih područja na ševeru Crne Gore, o stvaranju „srpskih autonomnih oblasti“, mada je takvih zalaganja bilo i na jugu, recimo, u Boki. Svakako, takve ideje su ohrabrivane, direktno ili indirektno, iz Srbije. Simptomatično je, na primjer, da beogradski list *Danas*, koji važi za novine građanske orijentacije, ima nedjeljni dodatak *Sandžak danas*. U toj rubrici objavljuju se informacije i iz crnogorskih opština uz granicu sa Srbijom!

„Ševernjački“ faktor odigrao je značajnu ulogu u takozvanoj crnogorskoj antibirokratskoj revoluciji, krajem 1988. i početkom 1989. godine. Karakteristično je da je gradska periferija Podgorice i Nikšića u to vrijeme imala važnu ulogu u političkom populizmu, za brojnost „narodnih mitinga“. Zašto? Odgovor je,

najvjerovatnije, pošto nema egzaktnih istraživanja, u činjenici da na periferiji tih gradova, dobrim dijelom, žive „ševernjaci“. Iako su „pobjegli“ sa ševera, oni se još nijesu, u punom smislu, integrisali u gradske sredine dva najveća grada u Crnoj Gori. Moguće je, naravno, i zbog toga što „ševernjake“, na neki način, podozrijevaju starosedioci u tim gradovima. Priče o „najezdi sa ševera“ nalazile su, u ranijem periodu, mjesto i u političkim opservacijama, recimo, podgoričkih zvaničnika. Bivši gradonačelnik Podgorice, dr Jovan Kavarić, jednom prilikom je, u negativnom kontekstu govorio o „ševernjacima“, odnosno, o „nekontrolisanom iseljavanju“ ljudi iz ševernog dijela države u Podgoricu. To jeste problem, ali ponekad može da zvuči kao „poziv“ da se „ševernjaci“ vrate u zavičaj.

Pljevlja kao metafora ševera

Najilustrativniji primjer za „odnos“ Crne Gore i njenog „ševera“ su Pljevlja. Preciznije, Pljevlja su ilustracija politizacije „ševernjačkog faktora“, mada se Crna Gora, kao država, ne može sasvim rehabilitovati od ocjene da nije uvijek imala državotvorni odnos prema svom „ševeru“. Pljevlja su najduže bila pod vlašću Turske, a krajem 19. vijeka dobila su, u vojnom smislu, i austro-ugarsku vojnu upravu. U Pljevljima je bila smještena komanda svih austro-ugarskih jedinica u bivšem Sandžaku. Grad je, prema popisu, 1908. godine imao 14000 stanovnika, da bi poslije balkanskih ratova, broj stanovnika opao na oko osam hiljada. Pljevlja su 1912. godine oslobodile crnogorska i srpska vojska. Crnogorci su, prema istorijskim izvorima, prvi ušli u grad, ali je srpski komandant, kada je sa svojom vojskom ušao u grad, tražio da se crnogorska vojska povuče iz grada. Godinu dana kasnije, Pljevlja su pripojena Crnoj Gori. Kralj Nikola je tim povodom ispjevao stihove: „Pljevlja moja, vesel’te se ko i prije, u vama se sastaviše kraljevine srpske

dvije“. U oktobru 1918. godine, nakon austro-ugarske okupacije, u Pljevlja su ponovo ušle jedinice srpske vojske. Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, grad je pripao Užičkoj župi, a kasnije je bio u sastavu Zetske banovine.

Zanimljivo je da je broj stanovnika u Pljevljima opadao i između dva svjetska rata. Prema podacima zvaničnog sajta opštine, godine 1931. Pljevlja su imala svega oko šest hiljada stanovnika. U tom svijetlu trebalo bi posmatrati i današnje smanjivanje broja stanovnika u pljevaljskom kraju. Opština je najviše stanovnika, 47000, imala na popisu 1971. godine. Od tada ponovo opada broj stanovnika.

Pljevaljska pobuna

Najkarakterističniji aspekt „pljevaljsko-crnogorskih odnosa“ su populistički, političko-teroristički događaji u Pljevljima 1993. godine, u vrijeme rata u Bosni i Hercegovini. Bila je to, suštinski, svojevrsna pobuna protiv crnogorske vlasti, čak protiv države Crne Gore, u jednom momentu sa ozbiljnom prijetnjom njenom ustavnom poretku. U Pljevljima, posebno u području opštine uz granicu sa Bosnom i Hercegovinom, tada su bile u razmahu paravojne formacije, sa ciljem uključivanja u bosanski rat, ali, po svemu sudeći, i sa motivima „sređivanja“ međuetničkih prilika u samoj opštini. Pljevaljska pobuna je počela kao pokušaj „grupe građana“ da spriječi razoružavanje paravojnih formacija. Akciju je predvodio lokalni šef Srpske radikalne stranke Milika Dačević Čeko. Na skupovima te stranke pozivalo se na pomoć srpskom narodu u Bosni. Simptomatično je da je „Pljevaljska pobuna“ počela i podmetanjem eksploziva pod trgovinske radnje muslimana. U početku je to izgledalo kao „emotivna reakcija“ na rat u Bosni. Kasnije se ispostavilo da su lokalni i drugi, sa strane, režiseri pobune imali krupnije ciljeve - preuzeti nasiljem lokalnu vlast, destabilizovati državnu vlast

Crne Gore u tom području, možda i izvršiti etničko čišćenje, a u krajnjem, učiniti djelotvornijim faktorom „crnogorski šever“ za realizovanje scenarija za prekrajanje ostatka Jugoslavije u tom momentu, onog dijela koji je ostao nakon odvajanja Slovenije, Hrvatske i Makedonije.

Prvobitna pobuna je prerasla u „Pljevaljsku krizu“ sa mogućim dalekosežnijim posljedicama, čak, u neku vrstu antidržavnog ustanka. Nije slučajno što su paravojne formacije, prema zvaničnim ocjenama, bile najjače i najžilavije u nastojanju da se održe, upravo na tromeđi Crne Gore, Srbije i Bosne i Hercegovine. Pljevlja su najdirektnije ošetila njihovu snagu i bila su neka vrsta njihovog uporišta.

Sa stanovišta Crne Gore, posebno su bili karakteristični mitingaški transparenti i pokliči u Pljevljima 1993. godine, od onih da „niko ne može spriječiti pomoć srpskim borcima u Bosni“, do ozbiljnijih zahtjeva koji su, suštinski, bili pokušaj podriivanja suvereniteta Crne Gore na tom području. Na pljevaljskim mitinzima klicalo se: „Pljevlja Pljevljacima“, „Uljezi (crnogorska specijalna policija) idite“, „Hoćemo našu miliciju“. Naravno, bila je to reakcija i na primjere osionog ponašanja policijskih snaga, ali su pomenuti pokliči, ipak, nosili antucrnogorsku konotaciju. Tim prije, što su isticani i transparenti: „Pljevlja su srpski grad, a ne crnogorski“. Tada je promovisana sintagma „pljevaljski Srbi“, što je bio pandan odrednici „pljevaljski muslimani“, koja je u to vrijeme često korišćena u medijima, zbog pritisaka, pa i slučajeva terora, paravojnih formacija prema njima. Odrednica „pljevaljski Srbi“ pominjana je i kasnije, pa je u njenom „svijetlu“ ondašnji predsjednik pljevaljske opštine Momčilo Bojović iznio tvrdnju da su se „pljevaljski Srbi“, na popisima stanovništva poslije Drugog svjetskog rata, navodno pod pritiskom izjašnjavali kao Crnogorci. Indirektna poruka je, dakle, glasila - u Pljevljima i nema Crnogoraca, iako autor knjige *Stanovništvo u pljevaljskom kraju* Milorad Joknić navodi da su mnoga

današnja bratstva u tom kraju porijeklom sa prostora „prekolarske“ Crne Gore.

Pljevaljski političko-teroristički požar, srećom, ugašen je, a da nije, pitanje je kakve bi posljedice bile, da li bi se, prije svega, proširio na ostali dio „crnogorskog ševera“. U svakom slučaju, objektivno, nosio je opasnost i po državnu cjelovitost Crne Gore, jer je „Pljevaljska pobuna“ imala motiv „uređivanja“ Crne Gore kao države, što je, najvjerovatnije, podsticano iz Srbije i od „bosanskih Srba“.

Ideja „redefinicije“ statusa Pljevalja

Dodirne tačke s „Pljevaljskim ustankom“, nema sumnje, imala je politička ideja o „redefiniciji“ odnosa opštine Pljevlja i Crne Gore, iznesena, prvi put, u ljeto 1999. godine. Njome je indirektno zapriječeno Crnoj Gori da bi Pljevlja mogla i da preispitaju svoj status u državi Crnoj Gori. Ta ideja je tada promovisana u kontekstu iznesenih ocjena o ekonomskim prilikama u opštini Pljevlja, o njenoj navodnoj zapostavljenosti, pa i o „eksploataciji“ od strane Crne Gore. Prije objavljivanja ideje o „redefiniciji“, u Pljevljima je održan „naučni skup“, posvećen temi „Pljevlja u prošlosti“. Skup je organizovala Srpska akademija nauka i umjetnosti, bez učešća Crnogorske akademije nauka i umjetnosti. Učesnici su svim silama dokazivali da su Pljevlja pripadala „staroj raškoj državi“. Siptomatično je da se Pljevlja „omaškom“ nađu, recimo i na auto-kartama Srbije, a ima i drugih vidova „upada“ na taj dio crnogorske teritorije. Dakle, „pljevaljska redefinicija“ je nikla iz takvog ambijenta. Ona svoj korijen vuče iz istorijskog miljea, ali i iz političkih okolnosti u samoj Crnoj Gori.

Moglo bi se reći da između Pljevalja i Crne Gore kao države postoji neka vrsta obostrane „rezervisanosti“, ili podozrenja. Crna Gora, izgleda, nije uvijek Pljevlja doživljavala kao svoje

područje, u punom smislu te riječi, ne, barem, kako je „tretirala“ druge krajeve. Vjerovatno, i zbog toga što je ta oblast relativno kasno pripojena crnogorskoj državi. Prema tome području postojala je neka vrsta „nadmenosti“, bar kad je riječ o onome što bismo mogli uslovno nazvati narodni mentalitet „stare“, pa i „berlinske“ Crne Gore. Dugo se na te krajeve gledalo kao na „turski Sandžak“. Slavne bitke i borba Crnogoraca za slobodu prošle su bez učešća pljevaljskog područja u tom procesu, mada je bilo više slučajeva da su pojedinci iz tog kraja učestvovali u bitkama s Turcima „preko Tare“. Međutim, u pljevaljskom kraju važi uvjerenje da su Crnogorci omalovažavali i te pojedince. Štaviše, opstaje priča da je kralj Nikola, nekom prilikom, rekao da „otuda (iz Pljevalja) nikad nije došlo čovjeka“. Nije bilo vojvoda, serdara, senatora, harambaša koji bi dolazili na poklonjenje crnogorskim gospodarima. Zanimljivo je, pa i čudno, da kralj Nikola nije posetio „novooslobođene“ krajeve, pa ni Pljevlja, iako je o njima pjevao, a imao je vremena.

Politički mentalitet stanovništva u pljevaljskom kraju, ako se to može uopštavati, formiran je na osnovu specifičnih istorijskih okolnosti, a u tome udjela imaju i određeni „pogledi“ na taj kraj iz „stare“ Crne Gore. Postojala je neka vrsta obostrane „distance“ između pljevaljskog kraja i crnogorske države. Možda se i danas u pljevaljskom kraju može sresti osoba koja će pitati - šta se radi gore u Crnoj Gori? Dakle, Crna Gora je preko Tare! Čak su i u susjednom Žabljaku odomaćeni termini „Zatarje“ i „Zatarac“, kao oznaka za pljevaljski kraj i ljude u njemu, u čemu ima i primjesa pežorativnog značenja.

Priča o rudama, šumama, termoelektrani

Ipak, na „crnogorsko-pljevaljske odnose“ najviše utiče uvjerenje u pljevaljskom kraju da to područje mnogo zaostaje u razvoju, da njegova šumska i rudna bogatstva „eksploatiše“

Crna Gora i da ona, zapravo, navodno to radi svjesno, s političkim motivom. Kad je, u ranijim godinama, bila aktuelna politička debata o privatizaciji termoelektrane u Pljevljima, to pitanje je stiglo do emocija gotovo cijelog stanovništva u tom kraju. Čak i u 15 kilometara od Pljevalja udaljenim Obardima tada se moglo čuti - „Sad hoće da nam uzmu i termoelektranu“. Kod Pljevljaka je, takođe, živa priča da su gotovo sve garniture poslijeratnih lokalnih funkcionera bile „kupljene“ od republičke vlasti Crne Gore. Navodno, da bi dobili fotelju u Titogradu/Podgorici, dozvoljavali su da se krčmi prirodno blago Pljevalja. Kao „svijetao primjer“ pominje se Đorđije Peruničić, jedan od poslijeratnih predšednika opštine, za koga važi mišljenje da se „nije dao Crnogorcima“, kada je bio poslanik republičke skupštine. Dugi niz godina poslije Drugog svjetskog rata moglo se čuti, pa i danas, da bi „bilo bolje da su Pljevlja pripala Srbiji“. Smatralo se, dugo, da je bezmalo „prirodno“ da se na školovanje ide u Beograd, a ne u Titograd/Podgoricu.

Da li je, recimo, slučajno što na graničnom punktu Ranče, između Crne Gore i Srbije, tik uz granični objekat, stoji billboard sa grbom opštine Pljevlja, bez oznaka države Crne Gore. Malo dalje, na graničnom punktu Srbije, na velikoj tabli piše: „Dobro došli u Srbiju“, na srpskom i engleskom jeziku. Kad na tom prijelazu iz Srbije ulazite u Crnu Goru, ne vidite da stupate na teritoriju države Crne Gore, nego ulazite u opštinu Pljevlja. Inače, Pljevljaci ne podnose lako granicu sa Srbijom. Ne samo zato što teže trguju, već mu jednostavno smeta.

Uzged rečeno, nije malo Pljevljaka koji svadbe prave na Jabuci, u pograničnom dijelu Srbije, đe se zna zapjevati: „Tanak jelek i opanci, po tome se poznaju Pljevljaci“, umjesto „po tome se znaju Srbijanci“. Istina je, Pljevlja i Prijepolje u Srbiji su uvijek bili upućeni jedni na druge. Seljaci okolnih sela u obje opštine išli su ponedjeljkom na pljevaljski pazar, a subotom na prijepoljsku pijacu. Okupljali su se nekada, dok ih je bilo, na

vašarima u jednom i drugom kraju. Kad bi, u nekim ranijim godinama, nestalo neke robe u jednom gradu, Pljevljaci su išli u Prijepolje, i obratno. Naravno, ljudi iz oba kraja su vezani frekventnim rodbinskim vezama. Dakle, između ta dva grada nije moguća, ni potrebna, bilo kakva „tvrda“ državna granica. Ali, stanovnici se moraju navikavati na režim koji važi na graničnom prijelazu. I, naravno, mora da važi uobičajena procedura na takvim lokacijama. I crnogorska vlast ne bi trebalo da u tom pogledu bude popustljiva.

Ima još sasvim konkretnih primjera koji upućuju na zaključak da Pljevljaci više „gravitiraju“ Srbiji nego Crnoj Gori. Samo koju godinu ranije, recimo, u Pljevljima je organizovano guslarsko veče, a najavljeno je plakatima sa slikama guslara u crnogorskom odijelu. Na guslarsko veče je, ipak, došlo relativno malo publike, iako je ta vrsta muzičko-zabavne estrade i ovdje popularna. Ili drugi primjer - jedan poznati crnogorski publicista je ove godine držao u Pljevljima predavanje o Hamdiji Šahinpašiću, poznatom interpretatoru starih pjesama iz pljevaljskog kraja. Kaže da su mu predavanje slušali uglavnom muslimani. Pravoslavaca je malo došlo. Objašnjenje može biti u tome da „pljevaljski pravoslavci“ (ili „pljevaljski Srbi“) pjesme u interpretaciji muslimana, ipak, ne drže i kao svoju kulturnu baštinu. U pravoslavnom dijelu stanovništva, takođe, sa tog stanovišta se gleda i na intenzivniji razvoj Bijelog Polja posljednjih godina. Navodno, država Crna Gora više ulaže u Bijelo Polje zbog „muslimanskog faktora“.

Kako „osvajati“ šever

Čitava ova elaboracija, možda i sa detaljima, „crnogorsko-pljevaljskih odnosa“ ima smisao da samo što ilustrativnije, uvjerljivije, ukaže na životnu realnost u jednom pograničnom području Crne Gore, ali i na životnost sindroma „šever Crne

Gore“. Političari na vlasti mogu u ovome naći elemente „senzacionalizma“, „naduvavanja“ problema, „predimenzioniranja“ situacije. Ipak, vlast bi morala da više obrati pažnju na ono što živi u narodu. Potrebno je da crnogorska vlast, upravo radi državnih interesa Crne Gore, potpunije, kritički, pošteno, sagledava ukupni kontekst „ševera“. Nije dovoljno, u tom smislu, samo donositi „podsticajne mjere“ za ekonomski razvoj tog područja, osobito, recimo, pljevaljskog kraja. Poželjna je strategija svestranije, brže, kvalitetnije, integracije tih područja u državno tkivo Crne Gore, u njeno kulturno i duhovno biće. Ne treba zanemariti ni etnički kontekst na pograničnom području susjednih država, Bosne i Hercegovine i Srbije. Nikako se ne smije dozvoliti da Tara, a tako ponekad izgleda, bude „crnogorska Drina“ za određene političke snage s jedne i druge strane rijeke. Treba onemogućiti manipulacije „ševerom“, ucjenjivanje Crne Gore njime.

Došlo je, valjda, vrijeme da i Crna Gora prestane tretirati „šever“ kao svoju sirovinsku bazu. Resursi „ševera“ su, prema ocjenama i sa najvišeg političkog nivoa u državi, toliko respektabilni da se upravo u narednom periodu mogu očekivati pojačane investicije u razvojne projekte u tom dijelu zemlje. Više puta su navedeni podaci da ševerni dio Crne Gore raspolaze sa više od 70% drvne mase u zemlji, da je gotovo svo rudno bogatstvo istraženo u tom području, da se tamo nalazi 60% ukupnog crnogorskog poljoprivrednog zemljišta i najveći dio hidropotencijala. Pa i turistički resursi su ogromni.

S druge strane, crnogorski „šever“ je sa znatno manjom zaposljenošću, a značajan procenat stanovništva živi ispod ili na samoj granici siromaštva. Razumije se, u tom kontekstu, treba postaviti i pitanje odgovornosti lokalnih samouprava, pitanje osposobljenosti i efikanosti lokalne administracije. Ne zaostaje „šever“ u razvoju samo zbog, kako se najčešće tvrdi, zapostavljanja od strane države, već i zbog inertnosti, neinventivnosti, pa i ljenosti lokalnih samouprava.

Vlada Crne Gore upravo je pripremila dokument Strategija regionalnog razvoja s akcentom na ravnomjerniji razvoj opština. Neophodni su, pak, i sasvim konkretni, „sitni“ potezi, posebno u nekim područjima na ševeru Crne Gore. Pošto su Pljevlja svojevrsna metafora za „problem ševera“, najjednostavnije rečeno, potpunije prisustvo države Crne Gore u tom kraju je najurgentnije. Pljevlja su, posmatrano kroz ukupnu situaciju, područje koje je najmanje inkorporirano u svestrani državni kontekst Crne Gore. Zato ima razloga da se na Pljevlja „obradi“ posebna pažnja države. Nije riječ o zalaganju za bilo kakvo „crnogorčenje“ Pljevalja, nego o realnoj potrebi da se to područje „pokrije“ punom brigom za njegov razvoj, ali i punim suverenitetom države Crne Gore.

Prije svega, treba aktivirati realne razvojne projekte, zatim, poboljšati i modernizovati saobraćajnu infrastrukturu u tom kraju, bolje ga povezati s drugim djelovima zemlje, osobito frekventnijim saobraćajem s Podgoricom. Trebalo bi pristupiti izradi projekta željezničke veze sa Pljevljima, svakako, preko Bijelog Polja. I na političkom, kulturnom i duhovnom planu trebalo bi da se Crna Gora bolje „vidi“ u Pljevljima. Evo nekoliko „sitnih“, neko će reći, banalnih primjera. Kakva je, recimo, pokrivenost „ševera“, konkretno, Pljevalja signalom javnog medijskog servisa, Radio-televizije Crne Gore? Državni suverenitet se ne uspostavlja samo prisustvom administracije, policije, sudova, nego i medijima, nacionalnim pozorištem, sportom, kulturom. U Pljevljima, pak, imamo takve prilike da lokalni medijski servis, Radio-televizija Pljevlja ne prenosi informativne emisije RTV Crne Gore, već Radio-televizije Srbije! I država Crna Gora o tome čuti!? U lokalnim medijima, gotovo, ne poštuje se ijekavica, osobito u programima elektronskih medija. Da li je država Crna Gora onda suverena, u punom značenju, na tom području?

Ili, u najmanju ruku, čudno je da *Pobjeda*, kao jedini „državni“ ili provladin list, u Pljevljima nema nikakvu prostori-ju za dopisništvo. Svoju adresu nemaju ni mnoge druge državne institucije, ili su one iza nekih ćoškova. Ta pitanja nijesu beznačajna. Firma *Pobjede* treba da je na vidnom mjestu. Ne može Državni arhiv Crne Gore u Pljevljima biti u nekom sporednom prolazu, sa firmom koja se ne primjećuje sve dok sasvim ne prideš tom mjestu. Dakle, i vizuelno, fizički, treba da je država prisutnija. Sportska dvorana u Pljevljima nije samo važna za razvoj lokalnog sporta, nego je i dobar primjer afirmacije države Crne Gore. Zašto bi se sve sportske utakmice od nacionalnog značaja, posebno međunarodnog karaktera, igrale u Podgorici? Obnova Doma kulture u Pljevljima će, vrlo je vjerovatno, doprinijeti prevazilaženju, može se slobodno reći, kulturne zapuštenosti Pljevalja koji je nekada imao svoj kulturni šarm. Na šever Crne Gore, u Pljevlja, treba češće da dolazi Crnogorsko narodno pozorište i drugi umjetnici. Simptomatičan je iskaz jednog Pljevljaka, učesnika u anketi jednog podgoričkog lista o projektu „Crna Gora - jedna kulturna adresa“. Taj ispitanik se uplašio zbog tog projekta. „Hoće da nas pocrnogore. Ne, nama ne treba Crnogorsko narodno pozorište, mi više volimo pozorišta iz Srbije“, tako je odgovorio taj Pljevljak na pitanje iz pomenute ankete. Neka je i pojedinačan, taj odgovor je veoma karakterističan. I upozoravajući.

Razumije se, i kultura i baština sa ševera, iz Pljevalja, morala bi biti prisutnija na čitavom prostoru Crne Gore. Ansambl „Pljevaljski tamburaši“ je, čini se, u tom smislu, odigrao svojevrsnu misiju u Crnoj Gori. Zašto, recimo, Radio-televizija Crne Gore, ne bi imala više tema iz Pljevalja, sa ševera. Uzmimo za ilustraciju emisiju *Kalendar*. Kad je uvedena u program RTV Crne Gore, bilo je, gotovo, ismijavanja - da

Kalendar, tobože, glorifikuje događaje iz crnogorske istorije. Nekim političkim strankama je smetalo da slušaju podatke o Crnogorcima, njihovim bitkama, o događajima iz Crne Gore. Nije prećerano reći da je *Kalendar* znatno doprinio političkoj edukaciji naših građana, od kojih su mnogi malo poznavali svoju zemlju, Crnu Goru. E, sada bi *Kalendar* trebalo malo više, ravnomjernije, da se bavi događajima, ličnostima i temama iz svih krajeva Crne Gore. Stiče se utisak da je ta emisija, ipak, više ograničena na istoriju stare Crne Gore.

Radi potpunije integracije „ševera“ i „juga“ Crne Gore, neophodna je razvijenija, potpunija, frekventnija, međusobna komunikacija građana dva područja. Đaci sa „ševera“ bi, na primjer, trebalo da mnogo češće idu na ekskurzije na jug zemlje i, svakako, i obratno. Koliko je, na primjer, Pljevljaka koji nikada nijesu bili u bilo kom cetinjskom muzeju, a mnogo je više, recimo, Cetinjana koji nijesu ni zakoračili prema „ševeru“. Pljevlja su, vjerovatno za mnoge potpuno „tuđi“ kraj. A dok god je tako, opstajće međusobna nerazumijevanja, podozrenja, stereotipi, a sve na štetu države Crne Gore.

Političari na vlasti vjerovatno se ne bi saglasili sa ovim zapažanjima i ocjenama. Njima su, prije svega, važni rezultati izbora. Predsjednik Vlade Milo Đukanović je, na primjer, komentarišući rezultate majskih lokalnih izbora ove godine, rekao da je zadovoljan izbornim rezultatom vladajuće koalicije u Pljevljima. Naveo je da je prednost vladajućoj koaliciji na lokalnim izborima u Pljevljima izmakla za samo 700 glasova. To, svakako, jeste određeni pokazatelj političkog raspoloženja, mjera javnog mnjenja, pa i znak odnosa prema državi. Ipak, treba s velikom rezervom dovoditi u vezu rezultate izbora i opštu političku klimu, odnos prema državi. Broj glasova za suverenističke partije ne mora biti izraz i stvarne, suštinske, integrisanosti

biračkog tijela u državni kontekst. Tim prije, što se građani na izborima, često ponašaju utilitaristički, ili slijede određena nagodbe i predizborne i očekivane postizborne kombinacije političkih stranaka. Mnogo je posla koji bi država Crna Gora trebalo da obavi na svojem „ševeru“, mimo izbornih rezultata državotvornih političkih stranaka.